

**Systembolagets
stöd till
alkoholforskning
2024**

Varje år delar Systembolaget ut 10 miljoner till alkoholforskning inom olika forskningsdiscipliner. Fördelning av medlen sker av ett oberoende forskningsråd i syfte att stärka alkoholforskningsfältet i Sverige. Rådets utgörs av ledamöter från såväl akademien som olika samhällsinstitutioner, även forskare från andra nordiska länder är representerade. Samhälls-, och folkhälsovetenskaplig alkoholforskning prioriteras, liksom forskning som bedöms vara av särskild betydelse för det förebyggande arbetet mot alkoholskador. Två miljoner kronor är öronmärkta för juniora forskare och lika mycket för av Systembolaget identifierade fokusområden. Vid beslutsmötet i december 2023 beviljades medel till 19 projekt.

I denna projektkatalog har vi samlat de projekt som Systembolagets Alkoholforskningsråd har beviljat medel för år 2024. Här finns även intervjuer med ett urval av forskare om deras pågående projekt. Projekten är listade efter det område forskarna sökt medel inom:

- Forskning om vad som förebygger alkoholskador, missbruk och beroende samt ökar kunskapen om vård- och behandlingsmetoder
- Forskning om effekter av policy/lag/marknadsförändringar på alkoholkonsumtion och dryckesmönster
- Forskning om alkoholkonsumtionens och dryckesmönstrens hälso-, sociala och ekonomiska effekter på individ-, grupp- och samhällsnivå
- Fokusområden just nu: Sambanden mellan alkoholkonsumtion och folksjukdomar och Anskaffning av alkohol och tillgångsbegränsande åtgärder.
- Medel till juniora forskare

Flera av de listade projekten är fleråriga och finns presenterade i tidigare utgivna projektkataloger. I dessa fall finns hänvisning till aktuell katalog.

Forskning om vad som förebygger alkoholskador, missbruk och beroende samt ökar kunskapen om vård- och behandlingsmetoder.

”Vi utvecklar ett läkemedel som kan bli en game changer för alkoholvården”

Trots att dagens läkemedel mot alkoholberoende är få och relativt ineffektiva pågår knappt någon klinisk forskning och läkemedelsindustrin är måttligt intresserad. Detta har emellertid inte avskräckt Göteborgsforskarna som är på god väg att ta fram en ny läkemedelsbehandling. Men de går inte över ån efter vatten. Istället utgår de från beprövade mediciner – för rökavvänjning.

– Våra data är positiva och om vi når hela vägen kan vår behandling bli en game changer för alkoholvården, säger Andrea de Bejczy som tillsammans med professor Bo Söderpalm ligger bakom det potentiella läkemedlet.

Alkohol beräknas stå för närmare fem procent av den globala sjukdomsördan, och personer i Norden som vårdats på sjukhus för sina alkoholproblem förlorar i genomsnitt 24–28 år av sin förväntade livslängd. De fyra läkemedel som idag finns att tillgå (disulfiram, akamprosat, naltrexon och nalmefen) ger liten till måttlig effekt och förskrivs i liten utsträckning. Det så kallade behandlingsgapet, alltså den procentuella skillnaden mellan antalet individer som behöver behandling för ett tillstånd (i detta fall alkoholberoende) och antalet som faktiskt får det, uppskattas till över 90 procent.

I studien som Andrea de Bejczy nu leder prövas en kombination av två substanser som båda påverkar nivån av dopamin i hjärnan; vareniklin, som verkar genom att binda till acetylkolinreceptorn, alltså samma som nikotin binder till, och bupropion, (ursprungligen framtagen för behandling av depression) som verkar genom att hämma återupptaget av dopamin. Vareniklin och bupropion är de verksamma substanserna i två etablerade läkemedel som idag används för rökavvänjning och som båda förlorat sina patent.

Det är just dopamin som är av intresse här: såväl nikotin som alkohol stimulerar via olika mekanismer frisättningen av dopamin, en signalsubstans som är central i hjärnans belöningssystem. Men efter lång tids

Andrea de Bejczy

användning av dessa droger blir dopaminsystemet utmattat vilket leder till dopaminunderskott.

Låga dopaminnivåer centralt

– Vår hypotes är att alkoholberoende drivs av låga dopaminnivåer i hjärnan, förklarar Andrea de Bejczy.

Kombinationen av vareniklin och bupropion bidrar till att normalisera dopaminnivåerna vilket i sin tur kan få personer som är alkoholberoende att dricka mindre.

I studien har närmare 400 personer mellan 25 och 70 års ålder med måttligt eller svårt alkoholberoende (som uppfyller minst fyra av de elva kriterierna i DSM-5, *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*) lottats till en av fyra grupper som fick 1) en kombination av vareniklin och bupropion 2) enbart vareniklin 3) enbart bupropion 4) placebo, alltså behandling utan verksamma substans. Studien var dubbelblindad vilket innebär att varken provare eller studie-deltagare visste vem som fick vilken behandling.

Forskarna kunde sedan mäta deltagarnas alkoholintag, dels med den objektiva biomarkören B-PETH (fosfatidyletanol), en nedbrytningsprodukt som endast bildas i kroppen i samband med alkoholintag, dels med självrapporterade data om antal dagar med stort alkoholintag, så kallade *Heavy Drinking Days*, HDD, definierat som dagar med minst 70 g ren alkohol för män och minst 56 g för kvinnor. Deltagarna följdes upp vid nio tillfällen under totalt 13 veckor – och resultaten är minst sagt lovande.

– Det vi primärt ville undersöka i det här projektet var om vår kombinationsbehandling hade större effekt på deltagarnas alkoholkonsumtion än placebo, säger Andrea de Bejczy. Och där var skillnaden höggradigt signifikant till kombinationsbehandlingens fördel.

Dubbelt så stor effekt

Men det stannar inte där: behandlingens effektstorlek är i stort sett fördubblad jämfört med de läkemedel som finns på marknaden idag.

Då vareniklin och bupropion sedan tidigare är tillgängliga var för sig kan man tycka att läkare redan idag borde kunna förskriva de båda läkemedlen i lagom doser, men riktigt så enkelt är det inte. Dessa läkemedel är nämligen inte indicerade för behandling av alkoholberoende. Det innebär ungefär att de bara får användas vid de tillstånd som de en gång blivit godkända för. Det är teoretiskt möjligt att ansöka om ett nytt godkännande för annat ändamål än det ursprungliga, så kallad *repurposing*, men det är både kostsamt och tidsödande. Nya läkemedel måste, även om de består av kända substanser, genomgå omfattande prövningar, inklusive så kallade fas III-studier för att säkerställa effekt och att kombinationen inte ger upphov till biverkningar som de enskilda läkemedlen inte ger. Slutligen måste läkemedlen bli godkända av internationella läkemedelsmyndigheter.

– Vi är oerhört optimistiska, säger Andrea de Bejczy. Det finns ett trängande behov av en behandling som verkligen fungerar för att minska konsumtionen hos personer med alkoholberoende. Vi fortsätter vårt utvecklingsarbete med målet att tillhandahålla en sådan lösning.

Om studien

Projektets titel: En multicenter-RCT av vareniklin och bupropion vid alkoholberoende

Huvudsökande: Andrea de Bejczy, M.D., Ph.D., senior forskare inom beroendemedicin vid institutionen för neurovetenskap och fysiologi, Göteborgs universitet

Medsökande: Bo Söderpalm, professor i psykiatri vid Göteborgs universitet och överläkare vid beroendekliniken på Sahlgrenska universitetssjukhuset

Projekttid: Studien inleddes hösten 2018 och avslutas 2024

Samtliga projekt som beviljats medel för 2024 inom området Forskning om vad som förebygger alkoholskador, missbruk och beroende samt ökar kunskapen om vård- och behandlingsmetoder.

- 0020 Christopher Sundström, Utveckling och testning av en digital alkoholintervention för äldre
- 0021 Johan Svensson, Physical activity and alcohol consumption among Swedish youth
- 0024 Elisabet Jerlhag Holm, The Gut-Brain Connection: How Appetite Peptides Drive Alcohol Use Disorder
- 0033 Mats Ramstedt, Low-risk drinking guidelines - low risk for alcohol use disorders?
- 0042 Sven Andreasson, Betydelsen av en initial månads helnykterhet i behandling av alkoholberoende
- 0046 Philippe Melas, The role of m6A RNA methylation in alcohol use disorder
- 0058 Sigrid Salomonsson, Braining, fysisk träning för ökad hälsa och minskat alkoholsug i beroendevården
- 0071 Tobias Lundgren, Effect of CRAFT in group for close ones to individuals with alcohol use disorder
- 0085 Martin Kraepelien, Digital psykologisk egenvård för nya alkoholvanor: optimering av klinikerstöd

Forskning om alkoholkonsumtionens och dryckesmönstrens hälso-, sociala och ekonomiska effekter på både individ-, grupp- och samhällsnivå.

Forskning som ska lägga grund för en förbättrad beroendevård för barn och föräldrar

Barn till föräldrar med alkoholproblem löper högre risk att drabbas av psykisk ohälsa och att själva utveckla ett missbruk. Men trots att riskerna är kända sedan länge saknas avgörande kunskaper som behövs för att utveckla effektiva handlingsprogram, preventiva åtgärder och interventionsstrategier.

– Mycket av dagens kunskap bygger på studier där man tittat på små eller nischade grupper vilket gör det svårt att dra generella slutsatser, säger professor Jeanette Westman som nu undersöker sambandet mellan föräldrars missbruk och barnens risk för psykisk ohälsa genom att analysera persondata på cirka 2,4 miljoner barn under mer än fyra decennier.

I Sverige uppskattas omkring fem procent av alla barn leva med minst en förälder som diagnostiserats med alkoholberoende. Många av dessa har visat sig vara "maskrosbarn" som är motståndskraftiga mot negativa konsekvenser av sina föräldrars alkoholberoende, men det gäller dessvärre inte alla. Bland barn till föräldrar med alkoholproblem finns en stor överrepresentation av negativa utfall. Det kan handla om allt från sämre skolprestationer och arbetslöshet i ung vuxen ålder till ökad risk för såväl fysisk som psykisk sjukdom och ökad dödlighet.

Tidigare forskning om sambandet mellan föräldrars missbruk och deras barns psykiska ohälsa bygger i många fall på studier där kohorterna varit små eller avgränsade till specifika grupper, exempelvis högskolestudenter. Till följd av detta kan det vara svårt att överföra resultaten till en bredare befolkning.

En av de största studierna

– Vi kommer att använda nationella registerdata på över 2,4 miljoner barn varav nästan 100 000 växt upp med minst en förälder med alkoholberoende, säger Jeanette Westman. Uppföljningsperioden är upp till 45 år, vilket gör studien till en av de längsta och största i sitt slag.

Med det stora underlaget menar forskarna att det blir möjligt att få fram ny och mer nyanserad kunskap om

Jeanette Westman (till höger) och Kimberly Kane.

potentiella kopplingar mellan föräldrars alkoholberoende och ökad risk för negativa utfall.

– Med vår långa uppföljning kommer vi dels kunna titta på utfall som idag är otillräckligt undersökta, dels bidra till ökad precision i befintliga riskskattningar.

Utfallen som Jeanette Westman och hennes kolleger studerar inkluderar överrisk för depression, ångest, bipolär sjukdom, schizofreni, tvångssyndrom och ätstörningar, samt uppdaterad forskning om ADHD och andra psykiatriska diagnoser.

Riskerna betydligt högre

Redan nu har delar av studieresultaten publicerats i referentgranskade tidskrifter.

– I en artikel har vi visat att sannolikheten att barn som vuxit upp med en förälder som är beroende av alkohol ska begå självmord eller drabbas av olyckor är mer än dubbelt så hög som i den allmänna befolkningen, säger Jeanette Westman. När det gäller risken för att dö av drogrelaterade orsaker är risken den tredubbla.

I en annan av forskargruppens artiklar, där doktoranden Kimberly Kane står som förstanamn, studerades risken för allvarlig ångestproblematik och affektiva störningar (tillstånd som huvudsakligen präglas av förändringar i sinnesstämningen). Där framkom att vuxna barn till föräldrar med alkoholberoende löper en mer än fördubblad risk att drabbas. Risken var högre om det var mamman som hade alkoholproblem än om det var pappan, och högst var den om båda föräldrarna var drabbade.

– Tack vare att vi har tillgång till så heltäckande registerdata kan vi också visa att överrisken kvarstår även efter justering för sociodemografiska faktorer och föräldrarnas affektiva störningar och ångestproblematik, säger Kimberly Kane.

Egentligen, menar Jeanette Westman, är det nu aktuella projektet att betrakta som ett gediget bakgrundsarbete, som kan användas som grund för interventioner som syftar till att utveckla beroendevården, både för patienter och för deras barn.

Allt större medvetenhet

– Överlag har utvecklingen i beroendevården varit positiv på senare år, det finns en mycket större medvetenhet bland vårdpersonal och andra som arbetar med de här frågorna, säger hon. Samtidigt är det lätt att falla tillbaka på förutfattade meningar om hur saker och ting borde hänga ihop. Vår forskning syftar till att klarlägga hur det ser ut för barn som växer upp med föräldrar som missbrukar eller är beroende av alkohol.

Förhoppningen är att flergenerationsdata på ett stort antal barn ska ge viktiga ledtrådar om vilka barn som löper särskilt stor risk, vilken typ av tidiga insatser som kan vara effektiva för att minska riskerna och när dessa ska sättas in.

– Det nu aktuella projektet kommer att löpa över 2025 också, men redan nu planerar vi att följa upp med såväl kvalitativa intervjustudier som en interventionsstudie.

Om studien

Projektets titel: Parent's alcohol use disorder, children's mental health: a national cohort study

Huvudsökande: Jeanette Westman, professor i psykiatrisk vård vid Marie Cederschiöld högskola och verksamhetschef för Akademiskt primärvårdscentrum

Medsökande: Mika Gissler, forskningsprofessor vid Institutet för hälsa och välfärd (THL) i Finland, seniorforskare anknuten till Karolinska Institutet; Johan Franck, professor vid institutionen för klinisk neurovetenskap på Karolinska Institutet, verksamhetschef för Beroendecentrum Stockholm

Projekttid: Studien inleddes i januari 2024 och avslutas i december 2025.

I skrivande stund har två artiklar inom ramen för det av **Systembolaget finansierade projektet publicerats:**

Westman J, Jayaram-Lindström N, Kane K, Franck J, Gissler M. [Mortality in adult children of parents with alcohol use disorder: a nationwide register study.](#) Eur J Epidemiol. 2022 Aug;37(8):815–826.

Kane K, Westman J, Franck J, Gissler M. [Risk of severe mood and anxiety disorders in the adult children of parents with alcohol use disorder: a nationwide cohort study.](#) J Epidemiol Community Health. 2024 Jun 10;78(7):444–450.

Samtliga projekt som beviljats medel för 2024 inom området Forskning om alkoholkonsumtionens och dryckesmönstrens hälso-, sociala och ekonomiska effekter på både individ-, grupp- och samhällsnivå.

0045 Anna-Karin Danielsson, Substansbrukssyndrom och psykiatrisk samsjuklighet bland ungdomar och unga vuxna.

0068 Jeanette Westman, Parent's alcohol use disorder, children's mental health: a national cohort study.

Fokusområde - Sambanden mellan alkoholkonsumtion och folksjukdomar.

Fetmaoperationer och alkoholproblem – långtidsstudie reder ut sambanden

Fetmaoperationer har förbättrat livet för många människor genom att minska risken för allvarliga följsjukdomar, men det finns baksidor. En av dessa är en signifikant ökad risk för alkoholproblem. Den svenska SOS-studien blev internationellt uppmärksammas år 2013 när en avgörande artikel visade på sambandet mellan vissa typer av överviktskirurgi och alkoholproblem.

– Nu gör vi en långtidsuppföljning för att bättre förstå sambandet mellan fetma-kirurgi och risken för beroende och alkoholrelaterad dödlighet, säger Kajsa Sjöholm, docent i molekylär medicin vid Göteborgs universitet, som leder projektet ”Alkoholproblem efter viktneidgångskirurgi – en långtidsstudie”.

FOTO: MARIE ULLNERT

Kajsa Sjöholm

Fetma, eller obesitas, är ett av vår tids största hälso-problem. Att gå ner i vikt och hålla övervikten borta är svårt, och livsstilsförändringar har ofta begränsad effekt. Det är här viktneidgångskirurgi kommer in i bilden, operationer som förändrar mag-tarmkanalen för att

minska ätandet och upptaget av näringsämnen. Utöver bestående viktneidgång reduceras risken för fetma-relaterade sjukdomar samtidigt som livskvaliteten ökar och social stigmatisering minskar.

Men som med alla kirurgiska ingrepp finns risker. På kort sikt är det de vanliga postoperativa komplikationerna som infektioner, blödningar och läckage och på lite längre sikt är det relativt vanligt med anemi och näringsbrist. Under det senaste decenniet har ett annat problem aktualiserats, nämligen en ökad känslighet för alkohol.

Gastric bypass (GBP) är en operation som, något förenklat, går ut på att en stor del av magsäcken och en del av tunntarmen kopplas bort. Med undantag för några år i mitten av 2010-talet, då så kallad sleeve gastrectomy var populär, har GBP varit den överlägset vanligaste metoden som nu används vid mer än två tredjedelar av alla fetmaoperationer i Sverige.

Alkoholproblem efter gastric bypass

Emellertid är det just denna metod som mest kommit att förknippas med alkoholrelaterad problematik. Flera patienter rapporterar att de har blivit oväntat berusade även av små mängder alkohol.

– Det här beror på förändringar i mag-tarmkanalen som påverkar nedbrytningen av alkohol, vilket leder till snabbare upptag och högre alkoholvåver i blodet, säger Kajsa Sjöholm.

– Genom att identifiera faktorer och personliga egenskaper skulle vi kunna förbättra möjligheten att förutsäga vilka patienter som löper högre risk att få alkoholproblem, säger Kajsa Sjöholm.

Forskare började därför undersöka om patienter som genomgått operationen löper ökad risk att utveckla alkoholbrukssyndrom, AUD (AUD = *Alcohol Use Disorder* är den benämning som ersatt alkoholberoende som dessförinnan kallades alkoholism). Olika studier har gett blandade resultat, men långsiktiga uppföljningar visar en tydlig koppling.

Det nu aktuella projektet sker inom ramen för SOS, Swedish Obese Subjects. Med över 4 000 patienter som följts i mer än 30 år är den en av de mest omfattande studierna i sitt slag. År 2013 publicerades en SOS-artikel med professor Per-Arne Svensson som försteförfattare. I denna visades ett tydligt samband mellan GBP och alkoholproblem, både självrapporterade och diagnosbaserat från patientregistret, något som fick stor medial uppmärksamhet och snabbt omsattes i klinisk praxis.

Signifikant ökad risk för alkoholrelaterad död

I det aktuella projektet vill hon tillsammans med kollegan Per-Arne Svensson följa upp resultaten från 2013 – resultaten var redan då signifikanta, men sedan dess har antalet fall av AUD blivit högre vilket kommer att ge en mer pålitlig skattning av riskerna och ett mer långsiktigt perspektiv på sambandet.

– Genom att identifiera faktorer och personliga egenskaper skulle vi kunna förbättra möjligheten att förutsäga vilka patienter som löper högre risk att få alkoholproblem, säger Kajsa Sjöholm.

Det handlar bland annat om att högre risk verkar föreligga om patienten är man, hade ett högt alkoholintag före operation (personer med diagnostiserat AUD före operation har dock inte inkluderats i studien) och/eller är rökare.

– Det är viktigt att vårdpersonalen känner till den förhöjda risken, både inför operation och vid uppföljning. Efter GBP rekommenderas livslång uppföljning en gång per år, men i många fall är det patienten själv som ansvarar för att boka in årsbesöken vilket kan leda till att så inte alltid sker.

En annan aspekt som sannolikt aldrig har undersökts i större, välmatchade studier är om fetmaopererade löper större risk för alkoholrelaterad dödlighet.

– Vår preliminära analys pekar på en femfaldigt ökad risk för GBP-opererade, men då det totala antalet dödsfall som med säkerhet kan hänföras till alkohol är relativt lågt krävs ytterligare analyser för att bekräfta våra fynd, säger Kajsa Sjöholm.

Om studien

Projektets titel: Alkoholproblem efter viktneidgångskirurgi – en långtidsstudie

Huvudsökande: Kajsa Sjöholm, docent i molekylär medicin vid Sahlgrenska akademien, Göteborgs universitet

Medsökande: Per-Arne Svensson, professor i medicinsk vetenskap, docent i molekylär medicin och doktor i medicin med inriktning mot endokrinologi vid Göteborgs universitet

Projektid: Studien inleddes i januari 2024 och avslutas i december 2024

Fokusområde - Sambanden mellan alkoholkonsumtion och folksjukdomar.

Ökar alla former av nikotinanvändning risken för alkoholproblem?

Trots att svenskarna röker minst i Europa är den sammantagna nikotinanvändningen i Sverige den största på tio år. Framför allt har snusprodukter ökat lavinartat, särskilt bland unga kvinnor.

Snusförespråkare framhåller ofta och gärna att hälsoriskerna med dessa produkter är små, närmast försumbara, och den ”harm reduction” (skademinimering) de erbjuder jämfört med rökning. Men vad många inte känner till är att nikotinet i sig kan vara förknippat med risker.

– Vår forskning talar för att alla former av nikotinanvändning ökar risken för alkoholproblem, säger docent Louise Adermark som nu analyserar sambanden mellan nikotin- och alkoholvanor i en population på över 1 500 ungdomar.

Rökning, den mest studerade och dokumenterade farligaste formen av nikotinanvändning, har minskat dramatiskt i Sverige de senaste decennierna: år 2004 rökte 16,5 procent av befolkningen dagligen medan motsvarande andel 2022 var mindre än sex procent. Men trots att svenskarna röker minst i Europa är den sammantagna nikotinanvändningen i Sverige den största på tio år. Detta beror framför allt på att användningen av snusprodukter ökat lavinartat, särskilt bland unga kvinnor.

Det är känt sedan tidigare att det finns ett samband mellan rökning och olika former av psykisk ohälsa, däribland alkoholmissbruk. Som ett talande exempel kan nämnas att alkoholmissbruk uppskattas vara mer än tio gånger vanligare bland rökare än bland icke-rökare. Om ett liknande samband finns för snus har emellertid inte studerats i samma utsträckning över tid.

Farlig missuppfattning

Många lever i föreställningen att snus och tobaksfria nikotinprodukter är säkra alternativ jämfört med cigaretter. Louise Adermark, docent i neurobiologi som forskar inom beroendemedicin vid Göteborgs universitet, menar att detta är en potentiellt farlig missuppfattning.

– Vår experimentella forskning tyder på att nikotinet i sig kan ha stora effekter på hjärnans funktion, och dessa effekter kan kvarstå över en längre tid, säger hon.

Louise Adermark

Ett uttryck för sådana förändringar som forskarna observerat är att råttor som exponeras för nikotin ökar sin alkoholkonsumtion. Hypotesen är att nikotinoxponering leder till att hjärnregioner som är av betydelse för alkoholens belönande effekter byggs om, vilket i sin tur ökar risken att fastna i andra beroenden.

FOTO: GUNNAR JÖNSSON

– Med tanke på den explosionsartade ökningen i snusanvändning är det viktigt att ta reda på om snus också är en riskfaktor för ökad alkoholkonsumtion bland unga.

– Med tanke på den explosionsartade ökningen i snusanvändning är det viktigt att ta reda på om snus också är en riskfaktor för ökad alkoholkonsumtion bland unga.

För att undersöka detta har Louise Adermark och hennes kolleger analyserat data från en longitudinell undersökning där över 1 500 ungdomar följts under fem år. Ungdomarna delas in i grupper beroende på om de använder nikotin eller inte. Data samlas in vid fyra tillfällen, så kallade vågor, första gången när ungdomarna är 13 år och sista gången vid 17–18 års ålder. I samband med fjärde vågen fick ungdomarna i studiepopulationen genomgå AUDIT-C, ett frågeformulär för att fastställa riskfylld alkoholanvändning. (AUDIT-C är de tre första frågorna i det väletablerade skattningsinstrumentet AUDIT, *Alcohol Use Disorders Identification Test*, som handlar om konsumtion. C står för *Consumption*.)

Tydliga resultat direkt

– Redan när vi analyserade den första vågen av data kunde vi konstatera att en tredjedel av de ungdomar som använder nikotin har en farlig alkoholkonsumtion medan motsvarande andel för dem som inte använder nikotin endast är en procent, säger hon.

Därefter kunde forskarna konstatera att ungdomar som använde nikotin vid den tredje mätningen löpte högre risk för riskfylld alkoholkonsumtion vid den fjärde mätningen. Sambandet visade sig vara ännu starkare för de ungdomar som både rökte och snusade, och ju oftare de intog nikotin, desto starkare var sambandet. Ungdomar som började med nikotin längre in i studieperioden ökade snart sin alkoholkonsumtion till ungefär samma nivå som dem som debuterade tidigt.

Det ökade riskbruket av alkohol kunde ses bland både pojkar och flickor vilket forskarna tolkar som att nikotineffekten åtminstone delvis är oberoende av kön.

– Våra resultat talar för att *alla* former av nikotinanvändning, inte bara rökning, ökar risken att utveckla en skadlig alkoholkonsumtion, säger Louise Adermark. Det är kunskap som är viktig att nå ut med, inte bara till

de många användare som levt i föreställningen att hälsoriskerna med andra nikotinprodukter än cigaretter är försumbara, utan också till de politiker som fattar beslut kring regleringen av det godissmakande snus som just nu ökar lavinartat bland våra unga.

Redan nu förbereder Louise Adermark och hennes kollega professor Kent Nilsson, som är föreståndare vid Centrum för klinisk forskning i Västerås, uppföljande studier för att ta reda på om fysisk aktivitet kan reducera effekterna av nikotin, både när det gäller risken att utveckla alkoholberoende och psykisk ohälsa.

Om studien

Projektets titel: Ökar tobak risken för alkoholmissbruk och är fysisk aktivitet en skyddsfaktor?

Huvudsökande: Louise Adermark, docent i neurobiologi vid institutionen för neurovetenskap och fysiologi, Göteborgs universitet

Medsökande: Kent Nilsson, föreståndare vid Centrum för klinisk forskning i Västerås, adjungerad professor vid Institutionen för kirurgiska vetenskaper, Uppsala universitet

Projekttid: Studien inleddes hösten 2022 och avslutas 2024. I skrivande stund har **en artikel inom ramen för det av Systembolaget finansierade projektet publicerats:**

Andersson J, Berglund K, Irmel R, Adermark L. [Prospective Association Between Tobacco Use and at-Risk Alcohol Consumption Among Swedish Adolescents: Outlining the Influence of Tobacco Product, Frequency of Use and Gender in the LoRDIA Cohort. *Tob Use Insights*. 2024 Oct 30;17:1179173X241298524.](#)

Fokusområde - Anskaffning av alkohol och tillgångsbegränsande åtgärder.

Privatimporterad vs svensksåld alkohol – hur ser relationen ut?

Resandeförsel, privatimport, gränshandel – inte bara kära barn har många namn. Ända sedan EU-inträdet har inverkan på allt från folkhälsa till skatteintäkter diskuterats. Klart är att inhemsk försäljning och privatimport påverkar varandra, men hur? Och vad blir effekten på de alkoholpolitiska styrinstrumenten och, i sista hand, på totalkonsumtionen?

– Ännu är det ingen som tagit reda på hur sambandet faktiskt ser ut, säger Håkan Leifman, doktor i sociologi och mångårig expert på området.

Genom att analysera kvartalsdata från millenniets början fram till vår tid undersöker han nu hur privatimport och inhemsk försäljning påverkat varandra över tid – och hur orsakssambanden ser ut.

Fram till 1994 fick svensken föra in högst en liter sprit, en liter vin och två liter öl. Från och med 1995, då Sverige gick med i EU, har regelverket successivt anpassats efter den inre marknadens principer om fri rörlighet för varor.

Den 1 januari 2004 var det slut på undantag och övergångsregler. Då började EU:s gemensamma införselkvoter att gälla och sedan dess får en privatperson föra in tio liter sprit, 20 liter starkvin, 90 liter vin och 110 liter öl till Sverige.

I samband med EU-inträdet konstaterade regeringen att "...alkoholkonsumtionen har ökat med 25 procent sedan år 1996" och att detta var "den största ökningen av alkoholkonsumtionen i Sverige under hela efterkrigstiden". Det var inte bara folkhälsan som var hotad, utan även skatteintäkterna. År 2004 var det bara 37 procent av all sprit som såldes på Systembolaget. I Skåne, med närheten till Danmark, var det så lite som 28 procent samtidigt som införseln från utlandet hade ökat med över 80 procent bara de senaste två åren.

Mot denna bakgrund tillsattes Alkoholinförselutredningen med uppdraget att "följa utvecklingen när det gäller införsel och försäljning av alkohol i framför allt södra Sverige".

– Jag var huvudsekreterare för den utredningen, säger Håkan Leifman. Vi insåg att Sverige skulle behöva har-

Håkan Leifman

FOTO: TOMAS ENQVIST

monisera skattenivåerna med EU för att bevara monopol och kontrollen över alkoholförsäljningen.

För att stävja utvecklingen föreslog utredningen – bland mycket annat – stora skattesänkningar: 40 procent på sprit, där privatimporten höll på att ta över helt, och 30 procent på öl och vin. Riksdagsledamoten Kent Härsstedt, som ledde utredningen, konstaterade uppgivet att "vad vi än gör, vilka beslut riksdagen än fattar till slut, så kommer alkoholkonsumtionen att öka ytterligare."

Påverkan på folkhälsa och skatteintäkter

Som alla vet gick det trots allt ganska bra så småningom, drickandet sköt inte i höjden och privatimporten hotar inte längre att underminera den svenska alkoholpolitiken. Därmed inte sagt att den inte spelar någon

roll. En översiktsstudie som EU-kommissionen beställde så sent som 2023 visade att gränshandeln bidrar till: 1) påverkan på folkhälsan, 2) olaglig verksamhet såsom smuggling och 3) ekonomiska snedvridningar – och allt kan förklaras med stora prisskillnader mellan EU-länder och att EU-medborgarna kan importera närmast obegränsade mängder alkohol utan att punktskatter behöver betalas i destinationslandet.

– En vanlig föreställning är att det är ett nollsummespel, säger Håkan Leifman. Alltså att varje ökning av privatimporten resulterar i motsvarande minskning av Systembolagets försäljning och vice versa – vilket skulle innebära att totalkonsumtionen förblir opåverkad.

Men mer troligt, menar flera forskare, är att konsumenternas budgetbegränsningar – hur mycket alkohol de får för en viss summa – spelar in.

– Den avgörande frågan blir då om det är förändringar i privatimport som påverkar Systembolagets försäljning eller tvärtom.

Kartlägger komplex relation

Det som Håkan Leifman tillsammans med kollegan Thor Norström nu undersöker är både riktningen och styrkan av relationen mellan privatimport och inhemsk försäljning. Med olika statistiska metoder analyserar de kvartalsdata från 2001 och framåt från olika källor, framför allt Systembolagets försäljningssiffror och Monitor-projektets uppskattningar av privatimport.*

– Vi kan redan nu slå fast att förändringar i privatimporten påverkar den inhemska försäljningen påtagligt starkare än det omvända, säger Håkan Leifman och exemplifierar:

– Om den årliga privatimporten ökar med exempelvis en deciliter per person kommer Systembolagets försäljning att minska med ungefär en halv deciliter. Sammantaget leder varje ökning av privatimporten alltså till en större totalkonsumtion.

Analyserna är ännu inte slutförda, men tendenserna får stöd av en tidigare studie där Håkan Leifman studerade hur restriktionerna under covid-19-pandemin påverkade försäljningen och konsumtionen av alkohol i 14 europeiska länder.

– Då kunde vi se en ökad inhemsk försäljning i länder som normalt har ett relativt sett stort inflöde av privatimporterad alkohol, som Sverige och Norge, säger han.

Restaurangernas försäljning sjönk kraftigt medan Systembolaget ökade med elva procent. Totalt innebar

detta en försäljningsökning på fem procent i Sverige. Skatteintäkten steg med tolv procent samtidigt som den totala alkoholkonsumtionen *minskade* med sex procent. I Norge var effekterna ännu tydligare då konsumtionen minskade trots att Vinmonopolet ökade sin försäljning med hela 23 procent.

– En rimlig slutsats blir då att begränsningar av gränshandeln, särskilt om det skulle ske på EU-nivå, kan ge positiva folkhälsoeffekter och samtidigt öka skatteintäkterna, säger Håkan Leifman.

*De så kallade Monitormätningarna genomförs årligen av Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN. I dessa beräknas den totala konsumtionen av alkohol och tobak i befolkningen i dess helhet. Utöver uppgifter om den registrerade försäljningen beräknas anskaffning från oregistrerade källor som till exempel resandeförsel. Det senare sker genom en frågeundersökning om köp, införsel och annan anskaffning.

Om studien

Projektets titel: The relationship between private import and domestic sales of alcoholic beverages

Huvudsökande: Håkan Leifman, Ph.D. anknuten till institutionen för klinisk neurovetenskap vid Karolinska Institutet, konsult inom alkohol- och narkotikaprevention

Medsökande: Thor Norström, professor emeritus i sociologi vid Institutet för social forskning, Stockholms universitet

Projektid: Studien inleddes i januari 2024 och avslutas i december 2024

Samtliga projekt som beviljats medel för 2024 inom fokusområden.

0014 Emanuel Fryk, Har B-Peth en plats i evidensbaserad vård av hjärtsjukdom och diabetes?

0038 Kajsa Sjöholm, Alkoholproblem efter vikt-nedgångskirurgi, en långtidsstudie

0074 Sara Wallhed Finn, Changes in alcohol use and long-term outcomes in cardiovascular disease

0047 Håkan Leifman, The relationship between private import and domestic sales of alcoholic beverages.

Juniora medel - Forskning om vad som förebygger alkoholskador, missbruk och beroende samt ökar kunskapen om vård- och behandlingsmetoder.

Kan digitalt stöd via vårdcentralen minska behandlingssgapet vid skadligt bruk av alkohol?

Bara en bråkdel av alla som dricker för mycket får behandling, men det beror inte i första hand på att hjälp inte finns att få. Tvärtom har det aldrig varit enklare, nu när det finns dokumenterat effektivt stöd via nätet. Likväl kvarstår ett betydande ”treatment gap” eller behandlingssgap, ett begrepp som beskriver skillnaden mellan antalet personer som skulle behöva behandling och det antal som faktiskt får det.

FOTO: TOMAS ENQVIST

Magnus Johansson

– Vi vill pröva om fler personer med skadligt bruk av alkohol kan få stöd om det erbjuds digitalt inom primärvården, säger Magnus Johansson, legitimerad hälso- och sjukvårdsskurator vid Beroendecentrum Stockholm och forskare vid Centrum för psykiatriforskning, Karolinska Institutet.

Skadlig alkoholanvändning står för en betydande del av den samlade sjukdomsburden och ett stort antal sjukdomar, både fysiska och psykiska, kan kopplas till alkohol. Många som har alkoholproblem söker sig till vården för

allehanda medicinska tillstånd, men sällan just för den skadliga konsumtionen. Alltför sällan, har forskning visat, kommer alkohol ens på tal i samband med besök på olika vårdinrättningar.

– Det är synd eftersom minskad alkoholkonsumtion helt eller delvis skulle kunna lösa många av de problem som man kommit till vårdcentralen för att få hjälp med, säger Magnus Johansson som tillsammans med sina kolleger driver ”Digitalt stöd för personer med skadligt bruk av alkohol via primärvården”.

Som projektets namn antyder handlar det om att vårdcentraler ska erbjuda hjälp via nätet. Ett av de centrala argumenten för att stödet ska ges just via nätet är att ett sådant tillvägagångssätt sänker tröskeln för att söka hjälp för personer som inte kan tänka sig att uppsöka en alkoholtvättning – av rädsla för vad det kan föra med sig, av skam eller av andra skäl.

Hjälp i nytt sammanhang

– Primärvården träffar ju många av de personer som skulle kunna vara aktuella för digitala stödinsatser men som vi hittills haft svårt att nå, säger Magnus Johansson. Nu vill vi undersöka effekterna av att erbjuda hjälp i ett sammanhang där det inte har funnits tidigare.

För att möjliggöra detta kommer personalen vid ett tiotal vårdcentraler att få ta del av en kort utbildning i workshop-form för att sedan kunna införa ett paket av digitala stödinsatser. Vårdcentralerna kommer att randomiseras, alltså lottas, till att erbjuda digitalt stöd eller arbeta som vanligt under olika perioder. På så vis

kommer forskarna att kunna jämföra antalet vårdinsatser mot skadligt alkoholbruk ett år före respektive ett år efter införandet av digitalt stöd.

Patienter som kommer till vårdcentraler som har infört digitalt stöd vid den aktuella tidpunkten får besvara ett antal frågor om sin alkoholkonsumtion, så kallad screening. För att vara med i studien ska patienterna ha minst åtta poäng på AUDIT (AUDIT = *Alcohol Use Disorders Identification Test*), ett etablerat frågeformulär för identifiering av riskfylld och skadlig alkoholkonsumtion. För att sätta detta i perspektiv kan nämnas att 8–15 poäng betraktas som riskbruk. Därefter får patienten en automatiserad feedback om vilka risker som deras alkoholvanor innebär och möjlighet att jämföra sina vanor med andra i befolkningen.

Nästa steg för patienter i experimentgruppen är en fördjupad bedömning av den egna alkoholkonsumtionen och relaterade hälsoproblem. Sedan får de tillgång till ett internetbaserat program som bygger på motiverande samtal och kognitiv beteendeterapi som syftar till att hjälpa patienten att förändra sitt drickande. Via programmet finns även möjlighet att ställa frågor om sina alkoholvanor.

Efter fyra och tolv veckor blir samtliga patienter som deltar i studien kontaktade och får besvara frågor om sin alkoholkonsumtion och sin hälsa.

Få fler i behandling

De digitala insatser som erbjuds är evidensbaserade och sker via befintliga plattformar enligt de modeller som tidigare utvärderats på enheten för eStöd vid Beroendecentrum Stockholm. Behandlingens effektivitet behöver således inte bevisas ytterligare i den aktuella studien.

– Det vi vill undersöka nu är alltså om implementering av digitala insatser i primärvården leder till en ökning av antalet personer per månad som får vård för skadligt bruk jämfört med när digitalt stöd inte erbjöds.

Bland de sekundära utfall som studeras ingår föränd-

ringar i alkoholkonsumtion, dagar med avhållsamhet och så kallade *heavy drinking days*, dagar med tungt drickande. Därutöver kommer förändringar i ångest, depression, stress och fysisk hälsa att utvärderas.

– Det här är en pilotstudie för att bedöma preliminära effekter, säger Magnus Johansson. Om resultaten blir positiva kan de ligga till grund för framtida studier och så småningom beslut om ett bredare införande av digitala insatser i den vanliga primärvården. Vi hoppas och tror att detta skulle kunna krympa behandlingssgapet och därmed leda till förbättrad hälsa för många av dem som idag har ett skadligt bruk av alkohol.

Om studien

Projektets titel: Digitalt stöd för personer med skadligt bruk av alkohol via primärvården

Huvudsökande: Magnus Johansson, M.D., Ph.D., leg. hälso- och sjukvårdsskurator vid Beroendecentrum Stockholm och forskare vid Centrum för psykiatriforskning, Karolinska Institutet

Medsökande: Erik Hedman, professor i psykologi vid institutionen för klinisk neurovetenskap, Karolinska Institutet; Philip Lindner, docent vid Centrum för psykiatriforskning, Karolinska Institutet; Olle Wiklund, leg. psykolog vid Beroendecentrum Stockholm och doktorand vid Karolinska Institutet.

Projektetid: Studien inleddes i januari 2024 och avslutas i december 2025

Juniora medel - Forskning om vad som förebygger alkoholskador, missbruk och beroende samt ökar kunskapen om vård- och behandlingsmetoder.

Nätverksanalys – en möjlig metod för att förstå kvinnor med riskfyllt drickande

Kvinnors alkoholproblematik skiljer sig från mäns i flera avseenden, både när det gäller vad som får dem att dricka för mycket och hur de drabbas av alkoholens negativa hälsoeffekter.

– Trots att detta är känt sedan länge är forskningen om kvinnors särskilda problem och behov bristfällig, säger Maria Åbonde Garke, psykolog och forskare vid Centrum för psykiatriforskning på Karolinska Institutet.

FOTO: TOMAS ENQVIST

Maria Åbonde Garke

Nu leder hon ett forskningsprojekt som syftar till djupare insikter i vad som får den enskilda kvinnan att dricka oftare och mer än hon hade önskat – och att pröva en metod där dessa insikter används för att uppmuntra beteendeförändring och minskad alkoholkonsumtion.

Den totala alkoholkonsumtionen i Sverige har minskat sedan år 2004, men om man tittar närmare på statisti-

ken ser man att det framför allt är männen som står för minskningen. Män dricker alltså betydligt mer än kvinnorna, men skillnaden minskar successivt. Samtidigt finns det tydliga tecken på att kvinnor drabbas annorlunda, både när det gäller sårbarhet för de toxiska effekterna av alkohol och risken för alkoholrelaterade konsekvenser som fysiskt våld och sexuella övergrepp. Vidare finns det forskning som talar för att det finns könsskillnader ifråga om *varför* man dricker.

Till exempel är kopplingen till depressiva besvär starkare hos kvinnor än hos män. Och i ännu högre grad än männen är kvinnor obenägna att söka hjälp för sina alkoholproblem.

– Sammantaget understryker detta ett behov av riktade interventioner mot de faktorer som orsakar och vidmakthåller riskfylld alkoholkonsumtion hos just kvinnor, säger Maria Åbonde Garke.

Svara två gånger per dag

Tillsammans med sina kolleger har hon utvecklat en metod som de kallar *Momentary Assessment of Perceived Problem Influences Technique for Risky Drinking* (MAPPIT-RD), som är ett strukturerat formulär med tio frågor om vanliga problem, symtom, triggers och konsekvenser kopplade till drickande. Studiedeltagarna får besvara enkäten två gånger per dag, först vid lunchtid och sedan på kvällen.

– På så vis får vi en tydligare bild av orsakssambanden mellan de problematiska beteenden och känslor som driver alkoholkonsumtion hos kvinnor, förklarar Maria Åbonde Garke. Därefter kan vi visualisera kvinnornas svar i form av individuella nätverkskartor som visar hur olika symtom och faktorer relaterade till alkoholkonsumtion hänger ihop och påverkar varandra.

I ett första skede genomfördes en mindre pilotstudie med målet att identifiera relevanta frågor till formuläret. Därefter rekryterades 120 kvinnor, 25–60 år, som alla har det gemensamt att de anser sig dricka mer och oftare än de borde. Förhoppningen var att minst 30 procent skulle fullfölja studien baserat på svarsfrekvens i tidigare studier. Kvinnorna har sedan fått besvara frågorna i formuläret via sms eller e-post under 30 dagar. Svaren bearbetas av en statistisk mjukvara som visualiserar varje kvinnas upplevda problem, symtom, triggers och konsekvenser i nätverkskartor som skickats till deltagarna en gång i veckan.

Få större självförståelse

– Mot bakgrund av tidigare forskning på nätverksbaserade självrapporteringsstudier tror vi att kvinnorna i vår studie ska nå en större självförståelse som kan göra det lättare att minska sin alkoholkonsumtion, säger Maria Åbonde Garke.

En månad efter att studieperioden avslutats har deltagarna fått beskriva sin alkoholkonsumtion i en så kallad

Timeline Follow-Back, ett slags alkoholmanacka, som kan ge en indikation på om de dragit ner på sitt drickande.

– Med de data som vi nu håller på att analysera kommer vi inte att kunna avgöra om en minskad konsumtion kan tillskrivas MAPPIT-RD, men i ett nästa skede vill jag gärna göra en större, randomiserad undersökning som kan ge oss en uppfattning om metodens effektivitet.

Förhoppningen är att metoden ska visa sig vara effektiv och upplevas som attraktiv även av personer som normalt sett ogärna skulle ha sökt sig till vården för att få hjälp med sina problem.

Om studien

Projektets titel: Perceived Causal Networks among Women with Risky Drinking

Huvudsökande: Maria Åbonde Garke, post doc och legitimerad psykolog vid Centrum för psykiatriforskning, Karolinska Institutet

Medsökande: Lars Klintwall Högberg, klinisk psykolog och post-doc vid Centrum för psykiatriforskning, Karolinska Institutet; Nitya Jayaram-Lindström, PhD, psykolog, beroendeforskare och verksamhetschef för Centrum för psykiatriforskning, Karolinska Institutet

Projektid: Studien inleddes i januari 2024 och avslutas i december 2024

Samtliga projekt som har beviljat Juniora medel för 2024

0044 Magnus Johansson, Digitalt stöd för personer med skadligt bruk av alkohol via primärvården
0082 Maria Åbonde Garke, Perceived Causal Networks among Women with Risky Drinking
0087 Isabella Gripe, Can symptoms of alcohol dependence predict the course of dependency?
0085 Cecilia Johansson, Alkoholintag, mätt med biomarkören fosfatidyletanol, och risk för förmaksflimmer.